

บทที่ 1

ชุมชนในประเทศไทย

1.1 ความหมายของชุมชน (Community)

คำว่า “ชุมชน” มีความหมายหรือคำจำกัดความแตกต่างกันไปตามแนวคิดของนักสังคมวิทยาแต่ละท่าน ซึ่งส่วนใหญ่จะมีสาระสำคัญที่ไม่แตกต่างกันมากนัก ต่อไปนี้เป็นคำจำกัดความของคำว่า “ชุมชน” ของนักสังคมวิทยาทั้งชาวไทยและต่างประเทศ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้ดังนี้

“หมู่บ้าน กลุ่มคนที่อยู่รวมกันเป็นสังคมขนาดเล็ก อาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกัน”

ไพฑูริย์ เครือแก้ว (2506 : 91) ได้ให้ความหมายของคำว่าชุมชน ดังนี้

“กลุ่มบุคคลที่ตั้งอยู่เป็นที่เป็นที่ทาง มีขอบเขตเดียวกัน และผู้คนเหล่านี้มีการพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน มีการติดต่อซึ่งกันและกัน มีความสนใจร่วมกันอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ความรักชาติ รักมาตุภูมิ มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกัน เช่น การกินอยู่หลับนอน ภาษาพูด การแต่งงาน การใช้เครื่องมือ เป็นต้น รวมความแล้วก็หมายความว่า วัฒนธรรมร่วมกันนั่นเอง ซึ่งถ้าจะแยกให้เห็นเด่นชัดก็ได้ดังนี้

1. ชุมชนต้องมีสถานที่หรือท้องถิ่นที่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งมักจะเป็นที่มีดิน น้ำ อากาศดี มีแม่น้ำไหลผ่าน มีพื้นดินอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น
2. ชุมชนจะต้องมีคนตั้งแต่สองคนขึ้นไป หรือกลุ่มบุคคลที่เป็นหญิง ชาย เด็ก และผู้ใหญ่ ต่างมีความรู้ความสามารถ ความสนใจไม่เหมือนกัน แต่มีวิถีพฤติกรรมเหมือน ๆ กันและใช้ชีวิตร่วมกัน มีความผูกพันเป็นพวกเดียวกัน
3. ชุมชนต้องมีศูนย์กลางของการทำงานและบริการต่าง ๆ บางประเภทเกี่ยวกับการงาน มีอาชีพต่าง ๆ ของคนในชุมชน ซึ่งต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติและระดับการศึกษาของ

บุคคลในชุมชนนั้น ๆ เกี่ยวกับบริการต่าง ๆ ได้แก่ บริการทางการค้า บริการทางสุขภาพอนามัย บริการทางบันเทิง โรงเรียน เป็นต้น”

ซีวีดมน์ นิเจนตร (2528 : 2) กล่าวว่า ชุมชน คือ หน่วยทางสังคมขนาดหนึ่งซึ่งประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นกลุ่มก้อนอาศัยอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน มีประวัติความเป็นมาและสภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มีความรู้สึกนึกคิดและผลประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนสามารถตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานของสมาชิกส่วนใหญ่ได้ ชุมชนย่อมหมายถึงแหล่งที่มีคนมาอยู่ร่วมกันมาก ๆ แตกต่างกันด้วย วัย ความรู้ ทักษะ ความสามารถ เพศ อาชีพ และกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ

อุทัย หิรัญโต (2522 : 8) มีความเห็นว่า ชุมชนหรือชุมชน หมายถึง กลุ่มชนกลุ่มหนึ่งที่มีภูมิฐานะอยู่ในเขตภูมิศาสตร์แห่งใดแห่งหนึ่งที่แน่นอน มีผลประโยชน์ใหญ่ร่วมกัน มีแนวพฤติกรรมเป็นอย่างเดียวกันทั้งด้านภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี หรือมีวัฒนธรรมร่วมกัน

สุวิทย์ ยิงวรพันธุ์ ได้ให้คำนิยามว่า “ชุมชน” หมายถึง กลุ่มชนที่อยู่ร่วมกันโดยมีความรู้สึกผูกพันกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะโดยอาศัยหลักผูกพันอันในทางเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ ศาสนาเดียวกันก็ตามที่ทำให้แต่ละบุคคลมีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมนั้น

พัฒน์ บุญยรัตพันธุ์ ได้อธิบายความหมายของ “ชุมชน” ดังนี้

1. ความหมายทั่วไปของ “ชุมชน”

ตามความรู้สึกของบุคคลธรรมดา นั้น “ชุมชน” ก็คือที่ที่เขาตั้งบ้านเรือนอาศัย หรือสถานที่ที่เขาทำงานอยู่ ชุมชนจะเป็นแหล่งที่มีบ้านเรือน ร้านค้าตั้งรวมกันอยู่ อาจจะมีโรงงาน สถานที่ราชการ มีถนนหนทางหรือลำน้ำไหลผ่าน เป็นต้น พูดอีกนัยหนึ่งตามความรู้สึกนึกคิดของคนทั่วไปแล้ว เขามักจะเหมาะที่ทักท้วงเอาว่า เขานั้นรู้ดีว่า ชุมชนของคนนั้น ได้แก่ สถานที่บริเวณแห่งหนึ่ง ซึ่งมีชื่อเฉพาะที่คุ้นเคยเป็นพิเศษ ไม่ว่าอาณาบริเวณสถานที่นั้นจะเป็นละแวกบ้าน หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด หรือแม้กระทั่งประเทศ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทรรศนะเกี่ยวกับชุมชนของบุคคลนั้นแคบหรือกว้างเพียงใด

วิธีการมองชุมชนในรูปแบบนี้อาจแยกได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

- 1) ชุมชนในฐานะเป็นพื้นที่แห่งหนึ่งทางภูมิศาสตร์ หมายถึง แหล่งที่ประชาชนตั้งบ้านเรือน หรือสถานที่พักอาศัยอยู่รวมกันและสมาชิกมีการติดต่อกันมากกว่าบุคคลภายนอก
- 2) ชุมชนในฐานะเป็นหน่วยปกครองของรัฐ ตามกฎหมาย ในทรรศนะนี้ชุมชนคือ บริเวณที่ประชาชนอยู่ในเขตรับผิดชอบของการปกครอง หรือการบริหารงานของรัฐ ภายใต้เจ้าหน้าที่ชุดเดียวกัน
- 3) ชุมชนในฐานะที่เป็นที่รวมของละแวกบ้านตามลักษณะหมู่บ้านชนบทไทยนั้น จะเห็นได้ว่า เป็นสถานที่รวมกันของละแวกบ้านใกล้เคียงตามธรรมชาติ ซึ่งจะเห็นได้จากการแบ่งออกเป็นหมู่ที่ 1 - 2 - 3 เป็นต้น

2. ชุมชนละแวกบ้านและสังคม

จากการใช้แนวคิดเกี่ยวกับบริเวณเป็นเกณฑ์ในการกำหนดชุมชนนี้ “ชุมชน” ครอบคลุมไปได้กว้างตั้งแต่ละแวกบ้าน จนถึงสังคมประชาชาติ อย่างไรก็ตามก็เป็นที่ยอมรับว่า ละแวกบ้านที่มีบริเวณแคบกว่าชุมชนและบริการต่างๆ ที่มีใช้เพื่อบริการความต้องการของสมาชิก ก็มีจำนวนน้อยกว่าของชุมชน

ในระดับละแวกบ้านเดียวกันนั้น บุคคลจะมีความสัมพันธ์กันในแบบเฉพาะหน้า (Face to Face Relationship) แต่ในชุมชนบุคคลอาจจะไม่มีความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวได้

ส่วนสังคมนั้นมีความหมายกว้างขวาง นอกจากครอบคลุมขอบเขตบริเวณที่กว้างขวางกว่าชุมชนแล้ว สังคมยังมีลักษณะที่เป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเองมากกว่า ในระดับสังคมนั้น จะต้องมีการจัดหาบริการเพื่อสนองความต้องการที่จำเป็นทั้งหมดที่สมาชิกต้องการ แต่ในชุมชนนั้นการจัดบริการไม่จำเป็นจะต้องมีทุกอย่างเพราะส่วนใดที่ชุมชนไม่สามารถจะจัดหาได้ สังคมเป็นหน่วยจะต้องจัดหา

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ชุมชนอยู่ตรงกลางระหว่างละแวกบ้านและสังคม ทั้งในแง่ของขนาดและในแง่ของจำนวนบริการที่สามารถบำบัดความต้องการของสมาชิก

3. บริเวณชุมชน ประชาชน และความสัมพันธ์ระหว่างประชาชน

บริเวณชุมชนก็คือ แหล่งที่ความต้องการที่จำเป็นของสมาชิกนั้นจะต้องได้รับการบำบัด แต่บริเวณชุมชนนั้นยังมีชุมชนอยู่นั่นเอง เพราะถ้าประชาชนอพยพออกจากบริเวณชุมชนนั้นทั้งหมด ชุมชนก็ต้องสลายไปทั้ง ๆ ที่บริเวณชุมชนนั้นยังมีอยู่

จึงอาจกล่าวได้ว่า ทั้งบริเวณชุมชนและประชาชนจึงมิใช่เป็น “ชุมชน” โดยตรง แต่เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับชุมชน

นักวิชาการได้นิยามว่า “ชุมชน” ประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณชุมชน ดังคำพูดที่ว่า ชุมชนนั้นจะต้องมีอาณาเขตบริเวณร่วมกันและดำรงชีวิตร่วมกัน ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนจึงเป็นหัวใจสำคัญของแนวคิดของชุมชน

นักวิชาการได้แยกแยะคำว่า “ชุมชน” ไว้ในลักษณะนามธรรม 7 ประการคือ

1. กลุ่มคน (Groups)
2. องค์การอย่างเป็นทางการ (Formal Organization)
3. สถาบัน (Institution)
4. การแบ่งงานกันทำ (Division of Labour)
5. ค่านิยม (Values)
6. การแบ่งชั้นทางสังคม (Social Differentiation)
7. โครงสร้างและหน้าที่ (Structure and Function)

พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ (2532 : 22) ได้สรุปความหมายของ “ชุมชน” ว่า ความหมายของคำว่า “ชุมชน” ขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม เมื่อศึกษาโดยสรุปแล้วจะเห็นว่าชุมชนนั้นต้องประกอบด้วย

1. ประชาชน หรือคน (people)
2. ความสนใจของคนร่วมกัน (common interest)
3. พื้นที่หรืออาณาบริเวณ (area)
4. การปฏิบัติต่อกัน (interaction)
5. ความสัมพันธ์ของสมาชิก (relationship) ที่ผูกพันให้อยู่ร่วมกันในชุมชนนั้น

อัชจรา โพธิยานนท์ (2539 : 22) ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” หมายความว่า แหล่งพื้นที่ทางภูมิศาสตร์เดียวกัน มีขอบเขตแน่นอน ในลักษณะของหย่อมบ้าน หมู่บ้าน ตำบล เมือง อำเภอ จังหวัด เขต ภาค หรือเผ่าพันธุ์ หรือจะเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นในประเทศอื่น ๆ ก็ตาม แหล่งพื้นที่ดังกล่าวนี้จะมีกลุ่มคนมาอาศัยอยู่ร่วมกันแตกต่างกันด้วยอายุ เพศ ความรู้ ทักษะ ความสามารถ อาชีพ แต่มีความเหมือนกันด้านวิถีการดำรงชีวิต วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ แล้วมีกิจกรรมร่วมกัน แบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบกันทำในสังคม และมีเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน ไม่ว่าจะจำนวนคนจะเพิ่มขึ้นหรือลดลงไปเพราะการตายหรืออพยพ โยกย้ายชุมชนก็จะมีอยู่ตราบเท่าที่ชุมชนนั้นยังมีกลุ่มคน อาคารบ้านเรือน และรูปแบบการดำรงชีวิตร่วมกัน อยู่ ณ สถานที่ตั้งของชุมชนนั้น แต่สิ่งที่ทำให้ชุมชนมีความหลากหลายและแตกต่างกันคือ โครงสร้างทางสังคม วัฒนธรรม และสถานะความแตกต่างทางด้านความเจริญทางเศรษฐกิจและสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามสภาพพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้กำหนดเกณฑ์คุณภาพชีวิตของประชาชนของประเทศไทยออกมาเป็นเครื่องชี้วัดระดับการพัฒนาของชุมชนแต่ละแห่ง

Arthur Dunham ให้คำจำกัดความของ “ชุมชน” ดังนี้

“ชุมชนหนึ่ง คือ กลุ่มมนุษย์กลุ่มหนึ่ง ตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตทางภูมิศาสตร์ที่ค่อนข้างแน่นอนและติดต่อกัน และมีส่วนสำคัญของชีวิตทั่ว ๆ ไปอย่างเดียวกัน ดังมองเห็นจากมารยาท ประเพณี ขนบธรรมเนียม และแบบแห่งการพูด” (พัฒน์ สุจำนงค์, 2524 : 4)

Carter V. Good ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้ใน Dictionary of Education ไว้ว่า

ชุมชน หมายถึง กลุ่มชนที่มีความสนใจในเรื่องต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน อาจจะอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน หรืออาจอยู่กระจัดกระจายกันคนละแห่งก็ได้ เช่น ชุมชนของนักวิทยาศาสตร์ ชุมชนของแพทย์ เป็นต้น หรือ

ชุมชน หมายถึง กลุ่มชนที่อาศัยอยู่ในท้องถิ่นเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา และวัฒนธรรมเดียวกัน มีสภาพภูมิศาสตร์ที่อำนวยความสะดวกให้ประชาชนประกอบกิจกรรมที่มีความสนใจร่วมกันได้ง่าย ฯลฯ

Webster's New Dictionary of the American Language ให้ความหมายของ "ชุมชน"

ดังนี้

1. กลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่หรือในเมืองเดียวกัน ภายใต้กฎหมายเดียวกัน
2. อาณาบริเวณหรือเมืองที่มีกลุ่มคนอยู่ร่วมกัน
3. ชนกลุ่มหนึ่งที่อยู่ร่วมกัน และมีความสามารถในเรื่องต่าง ๆ คล้าย ๆ กัน

Robert M. Maclver ได้ให้ความหมายของ "ชุมชน" ไว้ในหนังสือ Society, Its Structure and Changes ว่าหมายถึง

"กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันและสมาชิกทุกคนได้ให้ความสนใจในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มชนนั้นร่วมกัน มิเพียงแต่ให้ความสนใจอย่างใดอย่างหนึ่งเฉพาะ แต่ให้ความสนใจโดยทั่ว ๆ ไปซึ่งมีขอบเขตมากพอที่จะอยู่ร่วมกันในชีวิตประจำวัน"

Loomis และ Beegle ศาสตราจารย์ทางสังคมวิทยาชนบทได้ให้คำจำกัดความของ "Community" ในหนังสือ Rural Sociology : the Strategy of Change ว่า

"ชุมชน คือ ระบบสังคมหนึ่งซึ่งประกอบด้วยคนที่อยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน และสมาชิกภายในอาณาบริเวณนั้นกระทำกิจกรรมเพื่อบำบัดความต้องการจำเป็นร่วมกัน"

Charles Hoffer ได้กล่าวถึงส่วนประกอบสำคัญของชุมชน 3 ประการคือ

1. คน หากปราศจากคนแล้วจะเป็นชุมชนไม่ได้
2. คนที่อยู่ในชุมชนนั้นจะต้องมีความสนใจอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างร่วมกัน และความสนใจดังกล่าวนี้ได้มาจากผลของการอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณเดียวกัน
3. เรื่องคนและสถานที่ (area) เกือบจะแยกกันไม่ได้ ต่างก็เป็นส่วนประกอบสำคัญและมีสัมพันธ์ในตัวของมัน.....

Hoffer ได้ให้ความหมายของ "ชุมชน" ดังนี้

"ชุมชน ประกอบด้วยคนที่อยู่ร่วมกัน ซึ่งทั้งนี้เป็นผลสืบเนื่องมาจากการอยู่ร่วมกันในท้องที่แห่งเดียวกัน" (ไพรัตน์ เคะชรินทร์, 2524 : 3 - 5)

1.2 สถาบันของชุมชน

สถาบันของชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้น เพื่อประโยชน์ของสังคม สถาบันดังกล่าวต้องมีสถานที่ในการประกอบกิจกรรม และมีกิจกรรมหรือพิธีการต่าง ๆ เพื่อสนับสนุนให้สถาบันคงอยู่ได้ เช่น สถาบันครอบครัวต้องมีบ้านและสมาชิกในครอบครัว สถาบันทางศาสนาต้องมีวัด โบสถ์ วิหาร และสงฆ์ สถาบันทางการศึกษาต้องมี โรงเรียน ครู และนักเรียน เป็นต้น

สถาบันต่าง ๆ ของชุมชน ได้แก่

1. **สถาบันครอบครัว** ทางสังคมวิทยาถือว่า การสมรส คือ การที่ชาย หญิง แสดงตนให้สังคมได้ประจักษ์ว่าเขาทั้งสองจะร่วมความเป็นอยู่โดยปฏิบัติตามวิธีการทางกฎหมายและขนบธรรมเนียมประเพณีที่ใช้อยู่ในชุมชนนั้น และโดยผลแห่งการนี้ทั้งสองฝ่ายยอมเกิดสิทธิและหน้าที่ต่อกันและกัน

2. **สถาบันทางเศรษฐกิจ** การที่มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตสืบต่อกันมาโดยไม่ขาดหายนั้น ก็เพราะมนุษย์สามารถรักษาสมดุลย์ทางชีววิทยาให้อยู่ในสภาพปกติ และมนุษย์สามารถแสวงหาสิ่งต่าง ๆ มาบำบัดความต้องการทางกายภาพได้ เช่น การบำบัดความหิวและความกระหาย เป็นต้น การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ หรือพฤติกรรมของมนุษย์ในส่วนที่เกี่ยวกับการจัดหาสิ่งของและบริการมาสนองความต้องการดังกล่าวนี้ ทำให้เกิดระบบ (System) และระเบียบ ซึ่งเรียกว่า สถาบันเศรษฐกิจ

ระเบียบและวิธีการปฏิบัติในสถาบันทางเศรษฐกิจของมนุษย์นั้นประกอบอยู่อย่างยากบางประการ ในส่วนที่เกี่ยวกับการผลิต (Production) การปริวรรต (Exchange) การแจกแจง (Distribution) การบริโภค (Consumption) มนุษย์จึงพยายามที่จะนำทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Resource) และความมั่งคั่ง (Wealths) ที่มนุษย์แสวงหามาได้ นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์มากที่สุด ซึ่งวิธีการดังกล่าวจะนำไปสู่ระบบการทางเศรษฐกิจ

3. **สถาบันศาสนา** นอกจากมนุษย์จะมีความต้องการทางกายภาพ ซึ่งเป็นผลให้เกิดสถาบันทางเศรษฐกิจแล้ว มนุษย์ยังมีความต้องการร่วม ความต้องการร่วมเป็นผลสืบเนื่องมาจาก “ความกลัว” ซึ่งเป็นแรงขับภายในตามสภาพธรรมชาติของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์จึงแสวง

หาสิ่งที่สามารถปิดบังความกลัวของตน เป็นการตอบสนองของความต้องการดังกล่าว ทำให้เกิดระบบความเชื่อในศาสนา ซึ่งตอบสนองของความต้องการของมนุษย์ ในส่วนที่เกี่ยวกับการแสดงทำให้เกิดสถาบันทางศาสนา ซึ่งประกอบด้วย วัด โบสถ์ วิหาร สงฆ์ พิธีกรรม และการปฏิบัติกิจทางศาสนา พร้อมทั้งอบรมคนในชุมชนให้เข้าใจและดำเนินชีวิตประจำวันโดยยึดค้ำสอนทางศาสนาเป็นหลักสำคัญ

4. **สถาบันทางการศึกษา** สังคมของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นสังคมประเภทใด หน้าที่สำคัญของสังคมคือช่วยให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันด้วยความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพื่อความสงบสุขและความเรียบร้อยทางสังคม บุคคลต้องเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ ของบรรพบุรุษ ต้องฝึกหัดแสวงหาความซำนิซำนาญ ต้องเรียนรู้ค้ำนิยมของสังคมและต้องเรียนรู้ถึงอนาคตซึ่งเขาจะต้องมีบทบาทต่อไปทำให้เกิดสถาบันทางการศึกษา ประกอบด้วย สถานที่ ๆ ให้ความรู้ มีการเรียนการสอน การจัดชั้นและกิจกรรมต่าง ๆ ทางด้านการศึกษา

5. **สถาบันทางการปกครอง** ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นระเบียบและยุติธรรม สถาบันดังกล่าวมีหน้าที่ในการจัดบริการและจัดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชุมชนนั้น ๆ เช่น มีประเทศต้องมีรัฐบาล เทศบาล ตำบล หมู่บ้าน เป็นต้น

6. **สถาบันทางนันทนาการ** นอกจากสถาบันดังกล่าวข้างต้นแล้ว สถาบันทางนันทนาการก็เป็นสถาบันที่มีความสำคัญต่อชุมชน มีการจัดกิจกรรมให้คนในชุมชนได้พักผ่อนและมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น จัดให้มีสถานที่เล่นกีฬา จัดให้มีการละเล่นต่าง ๆ เป็นต้น

1.3 ประเภทของชุมชน

การแบ่งประเภทของชุมชนนั้นอาจแบ่งได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. แบ่งตามจำนวนพลเมือง (Population)
2. แบ่งตามหน้าที่การงานหรือตามลักษณะกิจกรรม (Social Activities)
3. แบ่งตามความสัมพันธ์ของบุคคล (Personel Relation)

1. การแบ่งชุมชนตามจำนวนพลเมือง (Population)

การแบ่งชุมชนตามจำนวนพลเมืองนั้นเป็นการแบ่งตามขนาดของชุมชน โดยถือเอาจำนวนพลเมืองในชุมชนเป็นเกณฑ์ ดังนี้

1. หมู่บ้านขนาดเล็ก (Hamlet) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากรไม่เกิน 250 คน
2. หมู่บ้านขนาดใหญ่ (Village) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากร 250 - 1,000 คน
3. เมือง (Town) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากร 1,000 - 5,000 คน
4. นครขนาดเล็ก (Small City) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากร 5,000 - 25,000 คน
5. นครขนาดกลาง (Middle City) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากร 25,000 - 100,000 คน
6. นครขนาดใหญ่ (Metropolis) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากร 100,000 - 1,000,000 คน
7. มหานคร (Great Metropolis) ได้แก่ ชุมชนที่มีประชากรตั้งแต่ 1,000,000 คนขึ้นไป

2. การแบ่งชุมชนตามหน้าที่การงานหรือตามลักษณะกิจกรรม (Social Activities)

การแบ่งชุมชนตามหน้าที่การงานนั้นจัดแบ่งตามลักษณะของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ ได้แก่

1. ศูนย์การค้า (Trade Center) ชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีศูนย์กลางของการแลกเปลี่ยนสินค้า ไม่ว่าจะเป็นชุมชนที่อยู่ในเขตตัวเมืองหรือเขตเทศบาล จะมีร้านค้าจำหน่ายสินค้าที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องมือ เครื่องใช้ เสื้อผ้า และมีตลาดขายอาหาร คนในเมืองและนอกเมืองจะมาชุมนุมกัน ณ สถานที่ดังกล่าว หากเป็นชุมชนที่มีประชากรอยู่หนาแน่น ก็จะมีห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ ซึ่งจำหน่ายสินค้าหลายประเภทรวมทั้งอาหาร แทนร้านค้าหรือตลาดที่มีในชุมชนเล็ก

2. ศูนย์กลางการขนส่ง (Transportation Center) ได้แก่ ชุมชนที่มีเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางขนส่งผ่านชุมชนนั้น เช่น ชุมทางรถไฟ สถานีรถประจำทาง ท่าเรือ

เป็นต้น มีประชาชนจำนวนมากที่ต้องใช้หรือผ่านเส้นทางคมนาคมดังกล่าว ทำให้มีร้านค้า ร้านอาหาร คอยให้บริการผู้โดยสาร เป็นชุมชนอีกชุมชนหนึ่ง เมื่อนาน ๆ เข้าก็จะมีประชากรหนาแน่น และเป็นชุมชนถาวรต่อไป

3. ศูนย์กลางของบริการต่าง ๆ (Service Center) ประชากรในชุมชนที่อยู่รวมกัน ปฏิบัติหน้าที่หรือให้บริการที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ชุมชนที่เป็นแหล่งการศึกษา ชุมชนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนที่เป็นแหล่งของส่วนราชการต่าง ๆ ชุมชนใหญ่ที่มีประชากรอยู่หนาแน่น อาจมีบริการหลาย ๆ ประเภทรวมกัน เช่น มีบริการด้านการปกครอง การสาธารณสุข การศึกษา แหล่งท่องเที่ยว และแหล่งบันเทิงต่าง ๆ เป็นต้น

การแบ่งชุมชนออกเป็น 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้นนั้นไม่ได้แบ่งแยกลักษณะกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของแต่ละชุมชนออกจากกันเสียทีเดียว ในชุมชนหนึ่งอาจมีลักษณะของกิจกรรมมากกว่าหนึ่งอย่างหรืออาจมีลักษณะทางกิจกรรมหลาย ๆ อย่าง เช่น ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางการค้าอาจมีกิจกรรมการบริการหรือการขนส่งปะปนอยู่ด้วย ทั้งนี้จะเน้นถึงกิจกรรมที่เป็นจุดเด่นทางชุมชนเป็นหลัก

3. การแบ่งชุมชนตามความสัมพันธ์ของบุคคล (Personel Relation)

การแบ่งชุมชนตามความสัมพันธ์ของบุคคล คำนึงถึงความเป็นอยู่และการติดต่อสัมพันธ์ของสมาชิกในกลุ่ม สามารถแบ่งชุมชนออกเป็น 2 ประเภท

ชุมชนชนบท (Rural Community)

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้สรุปลักษณะชุมชนชนบทของไทย ดังนี้

1. ลักษณะของสังคม

จำนวนประชากรของชุมชนแบบชนบท รวมกลุ่มกันเป็นหมวด หมู่ ประเภทต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ ครอบครัว กลุ่มเพื่อนบ้าน กลุ่มคนชรา และหมู่บ้าน กลุ่มดังกล่าวนี้เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ละหมู่บ้านก็ตั้งอยู่ห่างไกลกัน แต่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด มีความเป็นปึกแผ่นในหมู่บ้าน เพราะส่วนใหญ่จะผูกพันกันอยู่ด้วยระบบเครือญาติ

2. ลักษณะทางวัฒนธรรม

สังคมชนบทมักจะเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมเด่นอยู่เพียงวัฒนธรรมเดียว อาจเป็นสังคมพุทธโดยทั่วไปหรืออิสลามในจังหวัดภาคใต้ ถึงแม้จะมีอิทธิพลวัฒนธรรมอื่นปะปนอยู่บ้างก็ไม่มีอิทธิพลสูงสุด ศาสนาและประเพณีสืบเนื่องกันก็มักจะเป็นความศักดิ์สิทธิ์ เปลี่ยนแปลงหรือฝ่าฝืนไม่ได้ พุทธศาสตร์ก็เป็นพุทธศาสนาของชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะไม่เหมือนกับของชาวเมืองหรือผู้นำคนอื่น ๆ ที่ถือพุทธศาสนาเป็นปรัชญา ชาวบ้านโดยทั่วไปมักนับถือศาสนาโดยเน้นความศักดิ์สิทธิ์ เชื่อตามกันมาและนับถืออย่างเคร่งครัด

3. ลักษณะทางสังคมจิตวิทยา

ชาวชนบทมักจะเป็นคนที่มีลักษณะไม่กล้าได้กล้าเสีย ทั้งนี้เพราะมีการศึกษาน้อย และฐานะทางเศรษฐกิจต่ำ ไม่สามารถจะรับภาระของความผิดพลาดในการเสี่ยงได้ การที่ได้รับการศึกษามาน้อย ทำให้เขามีเหตุผลน้อยไปด้วย การต้องอยู่ใกล้ธรรมชาติไม่สามารถเอาชนะธรรมชาติได้ จึงทำให้เขาเชื่อโชคลางและเคร่งครัดต่อระเบียบประเพณี การที่เขาพยายามครั้งแล้วครั้งเล่า แต่ต้องประสบกับความล้มเหลว การที่ตกอยู่ในฐานะเบียดเบียนคนอื่นอยู่เรื่อย ๆ ทำให้เขาเกิดความรู้สึกเฉื่อยชา ท้ออาลัยในชีวิต ไม่ค่อยคิดจะกระตือรือร้นช่วยเหลือตัวเองต่อไปอีก

4. ลักษณะทางนิเวศวิทยา

ชุมชนแบบชนบทมักประกอบด้วยหมู่บ้านขนาดเล็กย่อม ตั้งเรียงรายกันอยู่เป็นระยะ ๆ ระยะทางจากหมู่บ้านหนึ่งไปอีกหมู่บ้านหนึ่งใกล้บ้างไกลบ้างตามสภาพภูมิศาสตร์ ลักษณะการจัดตั้งหมู่บ้านแสดงถึงความพยายามปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมของมนุษย์ การตั้งถิ่นฐานของสังคมชนบทส่วนใหญ่เป็นแบบมิได้วางแผนไว้ล่วงหน้า ตั้งหมู่บ้านกันตามริมแม่น้ำ ลำคลอง หรือหนองบึงใหญ่ ๆ และตามเส้นทางคมนาคม

5. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ชุมชนแบบชนบทเป็นสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ แรงงานหรือคนส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม กิจกรรมทางด้านเกษตรด้านอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรม การบริการต่าง ๆ มีอยู่น้อย อุตสาหกรรมที่มีอยู่เป็นกิจกรรมในครอบครัวหรืออุตสาหกรรมขนาดเล็ก

ชาวสวนใหญ่ที่เป็นเจ้าของที่ดินก็มีรายได้จากเกษตรกรรมและรายได้นอกฟาร์มเป็นจำนวนน้อย และมักจะต้องกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้าคนกลางอยู่เป็นประจำ ภาระหนี้สินตกทอดไปยังลูกหลาน

6. ลักษณะทางการศึกษา

ชาวชนบทโดยทั่วไปมีระดับการศึกษาต่ำ เพราะคนที่ได้รับการศึกษาสูงมักจะไม่กลับชนบท โรงเรียนในชนบทมีครูและอุปกรณ์การสอนน้อยและคุณภาพต่ำ ยิ่งกว่านั้นครูยังทำงานไม่เต็มตามกำลัง เนื่องจากต้องไปทำงานอื่น เช่น ทำไร่ทำนาไปด้วยทั้งนี้เพราะมีเงินเดือนน้อยแต่ต้องการฐานะดี เพื่อให้สามารถเลี้ยงครอบครัวและส่งลูกไปเรียนในสถาบันการศึกษาชั้นสูงได้อีกด้วย ทั้งนี้เพราะครูสวนใหญ่มีค่านิยมสูงกว่าชาวบ้านชนบททั่วไป

7. ลักษณะทางการเมืองและการปกครอง

ชุมชนชนบทไทยเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมือง การปกครองของประเทศ โดยมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมอย่างใกล้ชิดของนายอำเภอ คอยสอดส่องดูแลและประสานงานราชการระหว่างระดับสูงกับประชาชนโดยทั่วไป นอกเหนือจากนโยบายและโครงการของส่วนกลางแล้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อาจเรียกร้องให้ชาวบ้านร่วมมือกันทำการได้ก็แต่เฉพาะเรื่องที่เป็นส่วนรวม นอกจากนั้นแล้ว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ไม่มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะบังคับให้ราษฎรทำการใด ๆ ได้ งานส่วนรวมที่ชาวบ้านยินดีให้ความร่วมมือเป็นอย่างมากก็คืองานที่เกี่ยวกับศาสนาและงานที่ส่งผลของวัตถุ คือสามารถมองเห็นและใช้ประโยชน์ได้ และให้ความสะดวกแก่ชีวิต เช่น ถนนหนทาง บ่อน้ำ สะพาน เป็นต้น

8. ลักษณะสุขภาพอนามัย

แม้ว่าชาวชนบทจะอยู่ใกล้ชิดธรรมชาติ สูดอากาศบริสุทธิ์ แต่โรคภัยไข้เจ็บในชนบทก็มีมาก ชาวชนบทมักจะไม่ค่อยมีความรู้เกี่ยวกับการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัยมากนัก เขามักจะไม่สามารถเชื่อมโยงระหว่างอาหาร บ้านเรือนที่ไม่ถูกสุขลักษณะกับโรคภัยไข้เจ็บ อาหารก็ดี บ้านเรือนก็ดี ตลอดจนถึงเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย มักจะไม่ค่อยเอาใจใส่รักษาความสะอาดอย่างเพียงพอ เขามักจะไม่คุ้นกับการใช้ส้วมซึม หรือการใช้เวลาพักผ่อนหย่อนใจเพื่อสุขภาพอนามัย และมักทำคอกสัตว์ไว้ใต้ถุนบ้านเพื่อป้องกันการถูกขโมย

9. ลักษณะทางเทคนิควิทยา

เครื่องมือทางการเกษตรส่วนใหญ่ยังคงใช้แบบดั้งเดิม เครื่องมือที่ใช้ก็จะเกี่ยวข้องกับเกษตรเป็นส่วนใหญ่ เช่น เครื่องมือจับสัตว์ป่า สัตว์น้ำ เป็นต้น รวมทั้งเครื่องมือเครื่องประดับในบ้านเรือนก็มีลักษณะไม่ซับซ้อน และประสิทธิภาพก็มัน้อยเมื่อเทียบกับของที่มีอยู่ในเมือง พาหนะสำหรับสัญจรไปมา เส้นทางคมนาคมก็ล้วนแต่เป็นสิ่งประดิษฐ์ง่าย ๆ หรืออยู่ในสภาพที่ไม่สะดวกเหมือนในเมือง

10. ลักษณะทางสันตนาการ

ชาวชนบทมักจะทำงานไปสนุกไปด้วย ในชุมชนชนบทมักมีงานพิธี งานประจำปี ตรุษ สงกรานต์ ซึ่งเป็นโอกาสที่เขาจะได้ร่วมสนุกสนานกันเป็นประจำ การลงแขกทำงานมักมีการเล่นร่วมอยู่ด้วย ในงานพิธีต่างๆ เช่น โขนจุก บวชนาค แต่งงาน ทำบุญบ้าน หรืองานศพ มักจะมีมหรสพสมโภชน์ ทำให้ชาวชนบทได้มีโอกาสร่วมสนุกสนานไปด้วย นอกจากนี้ชาวบ้านนิยมชมชอบรายการวิทยุที่เกี่ยวกับ ละคร หรือเพลง หรือศิลปะประจำพื้นบ้าน เป็นต้น ชาวชนบทจึงเป็นคนที่ชอบหาความสนุกสนานอยู่เสมอ ซึ่งอาจจะสะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น

พันเอก (พิเศษ) เชิดชาย เหล่าหุ้ม ได้อธิบายสรุปลักษณะชุมชนชนบทไทย ดังนี้

1. ชุมชนที่มีบริการอย่างเดียวหรือบริการโดยตรงอย่างง่าย ๆ
 2. ชุมชนที่มีบริการโดยตรงอย่างง่ายอย่างเดียวและมีจำกัดเฉพาะคนตั้งแต่ 200 - 500 คน
 3. ชุมชนขนาดกลาง มีทุกอย่างเกือบครบถ้วน ประชากรตั้งแต่ 800 - 1,000 คน
- นอกจากลักษณะดังกล่าวแล้วยังได้สรุปในเรื่องการประกอบอาชีพไว้ ดังนี้

1. ปลูกพืชเพื่อกินใช้เอง ครอบครัวยุคใหม่มักเลี้ยงสัตว์ เช่น ไก่ หมู เป็นอาหารตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เพาะปลูกนั่นเอง
2. ทำการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ขาย เพื่อนำเงินไปซื้อสิ่งของที่จำเป็น มีการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลายอย่างมากขึ้น

3. ปลุกพืชเพื่อจนเจือรายได้ พวกนี้เคยมีรายได้ประจำอย่างอื่นอยู่แล้ว ก็ปลุกพืชชนิดอื่นบ้าง มีบริเวณการเพาะปลูกกว้างขวาง ชุมชนแบบนี้มักจะอยู่ใกล้เมืองหรือชานเมือง

จะเห็นว่าสภาพแวดล้อม สภาพภูมิศาสตร์ มีความสำคัญต่อชุมชนชนบท บางแห่งที่ทำมาหากินดีผู้คนก็ไปอยู่มาก บริการต่าง ๆ ในชุมชนนั้นก็จะมีมาก เช่น มีโรงเรียน วัด ร้านค้า สุขศาลา แต่ถ้าทำเลไม่ดีผู้คนก็จะไม่มาอยู่ บริการก็ไม่ดีและเป็นบริการง่าย ๆ

สุวิทย์ ยิงวรพันธุ์ ได้อ้างถึงผลงานของนักมนุษยวิทยาที่ได้ศึกษาถึงลักษณะของชุมชนชนบทไทย โดยจำแนกเป็นประเภทดังนี้

1. ชาวนาไทยและคนไทยโดยทั่ว ๆ ไป มีนิสัยชอบทำอะไรตามลำพังตนเอง (Individualistic) มากกว่าการตั้งกลุ่ม หรือรับผิดชอบการงานเป็นหมู่ เรื่องนี้จะเห็นได้จากการจัดตั้งกลุ่มชาวนาหรือสหกรณ์ หรือการรวมกลุ่มใดก็ตามที่ได้ถอดมาใช้กับสังคมชนบทไทย ในระยะเริ่มแรกนั้นมักจะพบกับอุปสรรค ทั้งนี้มีสาเหตุมาจากระดับความเข้าใจและการศึกษา แต่อิทธิพลของ Individualistic ที่ได้ประพฤติปฏิบัติมาเป็นเวลาช้านานนั้นต้องการเวลาที่จะศึกษาและปรับตัวมาเป็น Group action

2. ในสังคมชนบทไทย ไม่มีกลุ่มถาวร (Permanent group) บางครั้งชาวชนบทอาจจับกลุ่มกันเพื่อกิจกรรมบางอย่างของชุมชน อย่างเช่น ร่วมกันจัดทำงานบุญ งานวัด การลงแขก เหล่านี้เป็นการรวมกลุ่มแบบชั่วคราว พอกิจกรรมนั้นสิ้นสุดลงก็แยกย้ายกันไปและการจัดกลุ่มตามลักษณะนี้ มักจะมีแนวโน้มเอียงในทางญาติพี่น้องหรือคนในสกุลเดียวกัน

3. ลักษณะของสังคมชนบทไทย เป็นสังคมแบบกระจาย (Atomized - Society) เป็นการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ไม่มีกลุ่มหรือสถาบันสังคมอื่น ๆ ใด นอกจากสถาบันครอบครัวเป็นแบบ Nuclear family อันประกอบด้วย พ่อแม่ลูกเป็นส่วนสำคัญ สังคมแบบนี้จะเห็นว่าผู้นำท้องถิ่นอยู่ในขอบเขตจำกัด กล่าวคือ จะพบว่าผู้นำในชนบทมีครูประชาบาล พระภิกษุสงฆ์ และผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำท้องถิ่นกันเป็นส่วนมาก อาจจะพบว่าโดยปกติพระสงฆ์จะเป็นผู้นำที่ชาวบ้านเชื่อถือมากที่สุด

4. สังคมชนบทไทยมีอีกลักษณะ ที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของการตัดสินใจหมักจะเคารพและคล้อยตามผู้มีวัยวุฒิสูงถือว่าเป็นผู้มีประสบการณ์มากในชีวิต เป็นแบบเคารพผู้อาวุโส

และบางครั้งการตัดสินใจดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ขึ้นอยู่กับญาติผู้ใหญ่หรือเคารพใน
ความเห็นของผู้สืบสกุลเดียวกัน

5. ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และภูติผีปีศาจ ก็เป็นลักษณะของสังคมชนบท จะพบว่า
ความเชื่อเรื่องอำนาจศักดิ์สิทธิ์นั้นมีจริงในโลกนี้ การเข้าทรง บนบานต่อเจ้าที่เจ้าทาง และการ
ไปหอย แม้กระทั่งการวิ่งวอนเพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุก็มีปรากฏ ความเชื่อนี้ถูกนำมาใช้ทั้ง
Psychological and Maternal Satisfaction อย่างเช่น ในท้องที่บางแห่งในภาคอีสาน ปีใดฝนไม่ตก
ชาวบ้านจะนิยมทำพิธี “แหนางแมว” เพื่อขอฝน เป็นต้น

ปัญหาของชุมชนแบบชนบท

Robert T. Macmillan ที่ปรึกษาพัฒนาการท้องถิ่นของชุมชนประจำประเทศไทย
ได้เขียนไว้ในหนังสือ Community - Development in Thailand กล่าวถึงปัญหาของชาวชนบท
ไทยไว้ดังนี้

1. ผลิตผลทางเศรษฐกิจต่ำ
2. การศึกษาอยู่ในระดับต่ำ
3. เงินทุนและสินเชื่อไม่พอเพียง
4. บริการของรัฐในชนบทไม่มีประสิทธิภาพ
5. มีจิตใจฝังอยู่กับชนบทธรรมนิยมประเพณีเก่า ๆ
6. อัตราส่วนใหญ่ของประชาชนเกือบทั้งหมด (ประมาณ 85%) อยู่ในชั้นสังคมที่
มีเศรษฐกิจไม่ดีพอ
7. ครอบครัวใหญ่เกินไป
8. ดินฟ้าอากาศร้อนและอบอ้าว
9. ความสามารถในการบริการเศรษฐกิจขนาดใหญ่และองค์การทางสังคมมีจำกัด

ทัศนะเกี่ยวกับปัญหาชนบทไทยของ สาย หุตะเจริญ มีดังนี้

1. ผลิตผลต่ำ
2. ขาดความสะดวกในเรื่องเครดิตและตลาด

3. น้ำไม่พอใช้สำหรับครอบครัวและการชลประทาน
4. ขาดถนน
5. ขาดอาหารและอนามัยดี
6. โอกาสหางานทำมีจำกัด
7. ไม่มีโอกาสที่จะได้รับการศึกษาเพียงพอ
8. การดำรงชีวิตในครอบครัวยากจน
9. หมู่บ้านไม่เป็นที่ยูอาศัยและบ้านเรือนไม่ดี
10. องค์การหมู่บ้านไม่ดีพอ

ปัญหาของชนบทไทยเป็นปัญหาเชิงซ้อนซึ่งนักพัฒนาจากทุกสาขาอาชีพ ได้ทำการวิจัยแล้วพบว่า ปัญหาเหล่านี้จะสามารถจัดไปได้โดย "วิธีการพัฒนาชุมชน" (Community - Development) อย่างเดียวเท่านั้น

ชุมชนแบบเมือง (Urban Community)

ชุมชนแบบเมือง หมายถึง ชุมชนที่มีคนอยู่หนาแน่นมาก ผู้คนรู้จักกันไม่ทั่วถึง มีการพบปะสังสรรค์กันเป็นแบบทางการ มีการดัดแปลงสิ่งต่าง ๆ จากธรรมชาติ เช่น การก่อสร้าง การแต่งกาย และการจัดหาน้ำบริโภค เป็นต้น นอกจากนั้นลักษณะฐานะความเป็นอยู่ของบุคคลยังแตกต่างกันมาก

ลักษณะของกิจกรรมของชุมชนแบบเมือง จะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ทางสังคม เช่น เป็นศูนย์กลางการค้า ศูนย์กลางการปกครอง ศูนย์กลางการศึกษา ศูนย์กลางคมนาคม และศูนย์กลางเศรษฐกิจ เป็นต้น

ความคิดเห็นเกี่ยวกับลักษณะทั่วไปของชุมชนแบบเมืองของ ทองสุข ชันทอง มีดังนี้

ลักษณะของเมือง คือ เป็นที่ที่คนอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ที่จำกัด โดยต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันทางเศรษฐกิจ การปกครอง มีสาธารณูปการดีพอสมควร ตลอดจนต้องมีที่ประกอบศาสนกิจ

ลักษณะของความเป็นอยู่การดำเนินชีวิต เมืองเป็นศูนย์กลางของความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ชีวิตในเมืองเป็นสังคมของการแข่งขัน ต้องต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิต ชีวิตขึ้นอยู่กับวัตถุ เช่น เวลา รถยนต์ การแข่งขันกันเข้าทำงาน เป็นต้น

ลักษณะสำคัญของชุมชนแบบเมือง

1. คนในเมืองมีความตึงเครียดทางจิตใจมากกว่าคนในชนบท เพราะทุกคนต่างต้องดิ้นรนในทุกกระบวนการ
2. ลักษณะการติดต่อกันเป็นไปในลักษณะทุติยภูมิ การติดต่อกันฉันท์พี่น้องมีน้อยมาก
3. ลักษณะครอบครัวเป็นแบบครอบครัวเมือง (Nuclear Family)
4. การประกอบอาชีพอยู่ในลักษณะต้องพึ่งพาอาศัยกัน เพราะผู้ประกอบการอาชีพมุ่งจะทำในสิ่งนั้นให้ก้าวหน้า ไม่สามารถจะมีเวลาเพื่อประกอบสิ่งใหม่ได้ ต้องอาศัยอาชีพประเภทอื่นที่บุคคลกลุ่มอื่นดำเนินการอยู่แล้ว
5. ชุมชนเมืองเป็นจุดร่วมของความแตกต่างกัน เป็นจุดปะทะทางวัฒนธรรมระหว่างประเทศ
6. ชุมชนเมืองให้ความสำคัญด้านวัตถุ เทคโนโลยีต่าง ๆ มาก แต่ไม่สนใจความเจริญทางวัฒนธรรมและศีลธรรม ทำให้เกิดความล้าหลังทางวัฒนธรรม
7. ผู้อาศัยอยู่ในชุมชนแบบเมือง มักเป็นทาสของเวลา เพราะการดำเนินงานทุกอย่างต้องกำหนดระยะเวลาที่แน่นอน
8. การเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว
9. ครอบครัวไม่มีความมั่นคง เพราะบุคคลอยู่ในสภาพแข่งขันตลอดเวลา
10. การเคลื่อนไหวในสังคมมีมาก ดำเนินไปทั้งในแนวนอน (Horizontal - Mobility) ประชากรมีการเปลี่ยนอาชีพมากขึ้น มีการอพยพจากชนบทสูง สำหรับแนวตั้ง (Vertical Mobility) คือการย้ายชนชั้นของตนเองให้สูงมีมากขึ้น ทำให้เกิดปัญหาของความไม่สมหวังตามความคาดหวังมากขึ้น จึงทำให้เกิดคดีฆ่าตัวตายหรือเป็นโรคจิตประสาท และยิ่งไปกว่านั้น เนื่องจากการ

เคลื่อนไหวในสังคมมีมาก ทำให้เกิดความคิดที่จะเปลี่ยนระบบสังคม โดยอ้างว่าเพื่อความยุติธรรมทางสังคม นั่นคือขจัดชนชั้นให้หมดไป

11. มีคนอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากในพื้นที่อันจำกัด แต่มีค่านิยมต่างกัน ต่างวัฒนธรรม ต่างเชื้อชาติ ต่างศาสนา การไม่ยอมรับความคิดของชนรุ่นหนึ่งกับอีกรุ่นหนึ่งย่อมเกิดปัญหาช่องว่างต่าง ๆ มากมาย

12. การเปลี่ยนแปลงทางวัตถุมีมาก โดยเฉพาะศูนย์การค้า การก่อสร้างตึกแถว การสร้างถนน ที่พักผ่อนหย่อนใจ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้คือผลสะท้อนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

13. มีสิ่งเข้ายวมนมาก เช่น สถานเริงรมย์ ภัตตาคาร อาบ อบ นวด มากมาย เกินความจำเป็น

14. ความเห็นอกเห็นใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มีน้อย

15. ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้านสูงมาก จึงทำให้เมืองกลายเป็น great - pole โดยเฉพาะทางการศึกษา ผู้เชี่ยวชาญจะอยู่เฉพาะในสังคมเมืองเท่านั้น

16. การดำเนินชีวิตประจำวันของคนในเมืองและคนในชนบทนั้นมีความแตกต่างกันอย่างมาก ชุมชนแบบเมืองจะมีลักษณะเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้มีค่านิยมหนาแน่น ราคาที่ดินในเขตเมืองจะแพงกว่าราคาที่ดินในชนบทมาก เพราะความต้องการของคนในเมืองมีมาก

ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนแบบเมือง แบ่งออกเป็น 10 ประเภทคือ

1. ย่านศูนย์กลางของธุรกิจ เป็นศูนย์กลางของธุรกิจต่าง ๆ เช่น ศูนย์การค้า ธนาคาร โรงภาพยนตร์ และสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ เป็นต้น

2. ย่านศูนย์กลางอุตสาหกรรมเบา เช่น โรงงานเฟอร์นิเจอร์ โรงงานผลิตเสื้อผ้า และผลิตเครื่องใช้ภายในบ้าน เป็นต้น ย่านศูนย์กลางอุตสาหกรรม เขาจะมีธุรกิจแบบขายส่งรวมอยู่ด้วย

3. ย่านที่อยู่อาศัยของชนชั้นกรรมากร ซึ่งทำงานอยู่ในย่านที่ 1 และย่านที่ 2 มีค่านิยมหนาแน่น สภาพบ้านเรือนไม่ดี

4. ย่านที่อยู่อาศัยของชนชั้นกลาง บ้านเรือนและสภาพความเป็นอยู่ของคนในย่านนี้ดีกว่าคนในย่านที่ 3 เพราะมีรายได้สูงกว่า
5. ย่านที่อยู่อาศัยของผู้มีฐานะดี บ้านเรือนมีบริเวณกว้างขวาง สวยงามมาก
6. ย่านธุรกิจย่อย ขยายตัวออกจากย่านศูนย์กลางธุรกิจ เพื่อให้บริการชุมชนที่ขยายตัวเพิ่มขึ้น
7. ย่านอุตสาหกรรมหนัก ซึ่งแต่เดิมอยู่นอกเมือง ต่อมาชุมชนได้หนาแน่นมากขึ้น จึงขยายออกไปนอกเมือง และอยู่รอบ ๆ โรงงานอุตสาหกรรมดังกล่าว
8. ย่านที่อยู่อาศัยนอกเมือง ได้แก่ หมู่บ้านจัดสรรต่าง ๆ หรือที่ดินจัดสรรผู้อาศัยในย่านนี้มีฐานะปานกลาง - ฐานะดี เป็นคนในระดับเดียวกัน
9. ย่านอุตสาหกรรมชานเมือง เป็นสถานที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมใหม่
10. ย่านนอกเมือง เป็นย่านที่มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชนแบบเมืองแห่งใหม่ยังมีคนอาศัยอยู่น้อย บ้านเรือนอยู่ห่างกัน

ปัญหาชุมชนแบบเมือง

ปัญหาชุมชนแบบเมือง อันเนื่องมาจากความเจริญของเมืองจนเกินความพอดีนั้น ทำให้เมืองเกิดปัญหา ปัญหานั้นจะมีลักษณะแตกต่างกันด้านวิชาการแต่ละกลุ่มมาพิจารณา แต่สำหรับปัญหาต่อไปนี้เป็นปัญหาโดยทั่วไปของชุมชนแบบเมือง

1. ปัญหายาเสพติด
2. ปัญหาอาชญากรรม
3. การทำอสังหาริมทรัพย์
4. ปัญหาจราจร
5. ปัญหาแหล่งเสื่อมโทรม

แนวทางแก้ไขปัญหาของชุมชนแบบเมือง อาจจะต้องมองในหลายแง่หรือทดลองในหลายแง่หลายมุม เพราะปัญหาของเมืองเป็นปัญหาเชิงซ้อน แนวทางแก้ไขโดยทั่วไปน่าจะมีลักษณะ ดังนี้

1. การศึกษาและวิจัย (Education and research)
2. การวางแผน (Planning) หลังจากได้รับผลการศึกษาและวิจัย
3. ต้องอาศัยวิชาการทางวิศวกรรม (Engineering)
4. ด้านกฎหมายและการปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมาย (Law and Enforcement)
5. หน่วยงานและการบริหาร การแก้ปัญหาในระดับนี้เป็นไปในลักษณะผสมผสาน (Integrated)

ความแตกต่างระหว่างชุมชนชนบทกับชุมชนแบบเมือง สรุปได้ดังนี้

ชุมชนชนบท	ชุมชนเมือง
1. พลเมืองไม่แออัด	1. พลเมืองแออัด
2. ฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกันปานกลาง	2. ฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันมาก คือ มีคนรวยที่สุดและคนจนที่สุด
3. ถือการทำให้ช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากกว่าเงิน	3. ผักใฝ่การงาน การค้า การเงิน ทำทุกอย่างเพื่อเงิน
4. มีพวกเดียวและรักชาติมาก	4. มีหลายชาติ
5. เครื่องศาสนาถือเป็นชีวิตจิตใจ	5. ไม่เคร่งศาสนา
6. มีอาชญากรรมน้อย	6. มีอาชญากรรมมาก
7. กฎหมายไม่สำคัญ ถือจารีตประเพณีมากกว่า	7. มีระเบียบแบบแผน มีกฎหมาย
8. การศึกษาไม่เพียงพอ	8. มีการศึกษาดีกว่าชนบท
9. การพยาบาลมีน้อย	9. การพยาบาลมีมาก
10. การสาธารณูปโภคและบริการต่าง ๆ มีน้อย	10. การสาธารณูปโภคและบริการต่าง ๆ มีมากกว่าชนบท

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ (2527 : 30 - 31) ได้กล่าวถึงชุมชนชนบทพอสรุปได้ว่า

ความหมายของความแตกต่างระหว่างชุมชนเมืองกับชนบทจะอยู่ที่ระดับความหนาแน่นของประชากรและระดับรายได้ของชุมชนตามหลักเกณฑ์ของการจัดตั้งเทศบาล โดยทั่วไปแล้วที่ได้เป็นหมู่บ้านและตำบลที่มีได้เป็นเขตเทศบาลก็ถือว่าเป็นชนบท อย่างไรก็ตาม ข้อควรพิจารณาประกอบก็คือ

1. เขตการปกครองที่กำหนดเป็นหมู่บ้านนั้น บางครั้งมิได้สอดคล้องกับขอบเขตของชุมชน กล่าวคือ ในชุมชนชนบทอาจจะมีเขตปกครองมากกว่า 1 หมู่บ้าน ลักษณะเช่นนี้มักจะปรากฏในชุมชนชนบทขนาดใหญ่ และเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นมาเป็นเวลานานแล้ว

2. ในชุมชนชนบทนั้น ระบบความสัมพันธ์แตกต่างกับชุมชนเมือง โดยเฉพาะในระบบเศรษฐกิจและระบบสังคม ในส่วนของเศรษฐกิจชุมชนชนบทนั้นจะเป็นระบบการผลิตเพื่อบริโภคก่อน แล้วจึงใช้ส่วนที่เหลือเพื่อการแลกเปลี่ยน แต่ทั้งนี้ก็ย่อมจะขึ้นอยู่กับระบบการผลิตและการตลาด บางชุมชนจะมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนน้อยกว่าบางชุมชน อย่างไรก็ตาม ระบบตลาดก็ยังอยู่ในสภาพของการผูกขาดในแง่ของการซื้อและขาย เช่นเดียวกับระดับของเทคนิคการผลิต ยิ่งมีระดับเทคนิคการผลิตสูงเท่าไร ก็จำเป็นจะต้องมีระดับการลงทุนมากขึ้นเท่านั้น การผลิตเพื่ออุปโภคจะมีปริมาณจำกัด เพื่อความต้องการของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ ส่วนในแง่ของการผลิตบริการนั้นอาจจะมีอยู่น้อยหรือแทบไม่มีเลย ฉะนั้นระดับของความพึ่งพิง (dependency) ของชุมชนชนบทที่มีต่อชุมชนเมืองจึงมีอยู่มากน้อยตามระดับการผลิตที่เหลือเพื่อขาย

ในส่วนของระบบสังคมนั้น ระดับของความสัมพันธ์จะเน้นความสัมพันธ์ส่วนบุคคลมากกว่าความสัมพันธ์ทางการ และบรรดากลุ่มสังคมทางการจะมีน้อย สถาบันที่สำคัญในชนบทก็คือสถาบันศาสนา เครื่องญาติและครอบครัว สภาพเช่นนี้จะเป็นสิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานขององค์กรที่เป็นทางการที่เกี่ยวข้อง ในกรณีเช่นนี้ลักษณะผู้นำจะตั้งอยู่บนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมมากกว่าความเป็นผู้นำในองค์กรทางการ เช่นที่พบในชุมชนเมือง